

İDİL-URAL TÜRKLERİNİN BALKAN SAVAŞLARINA İLGİSİ: ALİASKER KEMAL VE BALKAN SAVAŞLARINA DAİR NOTLARI

EMRE ÖZSOY*

Öz: Osmanlı ve İdil-Ural Türkleri arasındaki ilişkiler, XX. yüzyılın başında zirveye ulaşmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında iki coğrafya arasındaki dini, etnik ve kültürel bağların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı devletinin hilafet gücünü elinde tutması, İstanbul'un hac güzergâhı üzerinde bulunması ve eğitim alanında İdil-Ural Türkleri için bir merkez olması söz konusudur.

XX. yüzyıl başlarında, Rusya'da yaşanan siyasi sürecin de etkisiyle, önemli bir canlanma gösteren Tatar matbuatı, sadece kendi toplumunu değil, sınırları dışında kalan Türk dünyasının diğer parçalarını da yakından takip etti. Bu çerçevede Osmanlı devletinde yaşanan pek çok gelişme mercek altına alındı ve süreli yayınlar aracılığıyla günü gününe Rusya'daki Türk toplumuna aktarılmaya çalışıldı. Bu noktada üzerinde durulan ve özel muhabirler aracılığıyla bilgiler temin edilen bir konuyu da Balkan Savaşları oluşturdu. Özel muhabir sıfatına dahil edilen isimlerin başında da Aliasker Kemal gelmekteydi.

Aliasker Kemal, İstanbul'da bulunduğu kısa süre içerisinde, Balkan Savaşları, Türk ordusu ve savaşın gölgesinde Türk toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel durumu üzerine gözlemlerde bulundu. İttihat ve Terakki Partisi liderleriyle görüşmeye çalıştı ve her ne kadar objektif davranmaya gayret etse de onlara yakın bir davranış sergiledi. Yazılarında İdil-Ural ve Osmanlı Türkleri arasındaki kültürel ilişkilere katkı sağlayan faktörlere değindi.

Elinizdeki çalışma, önde gelen Tatar aydınlarından Aliasker Kemal'in, Balkan Savaşları münasebetiyle muhabir sıfatıyla İstanbul'a gelişi sonucu tuttuğu notlar üzerine bina edilmiştir. Bu notlar, her ne kadar sınırlı bir gözlem ve görüşmelerin çıktısı olsa da İdil-Ural ve Osmanlı Türkleri arasındaki ilişkilerin hangi boyutta olduğunun belirlenmesine katkı sağlayacak düzeydedir.

Bu çalışmada Yıldız (Yoldız) gazetesi (1906-1918) Muhabiri Aliasker Kemal'in, Balkan Savaşları münasebetiyle İstanbul'a gelişi ve Osmanlı devletine dair sosyal, siyasi ve askeri gözlemlerinin aktarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aliasker Kemal, Balkan Savaşları, Yıldız (Yoldız) Gazetesi, İdil-Ural Türkleri, Rusya Türkleri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, emreozsoy206@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6803-5099.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 21.02.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 19.05.2024)

DOI: 10.47089/ıuad.1440685

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

THE INTEREST OF IDEL (VOLGA)-URAL TURKS IN THE BALKAN WARS: ALIASKER KEMAL AND HIS NOTES ON THE BALKAN WARS

ABSTRACT: Relations between the Ottomans and Volga-Ural Turks, reached its peak at the beginning of the XXth. Religious, ethnic and cultural ties between the two geographies have an important place in the emergence of this result. In this context, the Ottoman Empire retained the power of the caliphate, Istanbul was located on the pilgrimage route and was a center for the Volga-Ural Turks in the field of education. Tatar press, which showed a significant revival at the beginning of the XXth with the influence of the political process in Russia. It closely followed not only its own society but also other parts of the Turkish world outside its borders. In this context, many developments in the Ottoman Empire were scrutinized and efforts were made to convey them to the Turkish community in Russia on a daily basis through periodical press. At this point, the Balkan Wars were a subject that was emphasized and information was obtained through special correspondents. Aliasker Kemal was one of the names included in the title of special correspondent.

During his short time in Istanbul, Aliasker Kemal made observations on the Balkan Wars, the Turkish army, and the social, political and cultural situation of the Turkish society in the shadow of the war. He tried to meet with the leaders of the Ittihat ve Terakki Party and, although he tried to act objectively, he behaved close to them. In his writings, he touched upon the factors that contributed to the cultural relations between Volga-Ural and Ottoman Turks.

The present study is based on the notes taken by Aliasker Kemal, one of the leading Tatar intellectuals, after his visit to Istanbul as a correspondent on the occasion of the Balkan Wars. Although these notes are the output of limited observations and interviews, they are at a level that will contribute to determining the extent of the relations between Volga-Ural and Ottoman Turks.

In this study aimed to convey Aliasker Kemal, the reporter of Yıldız (Yıldız) newspaper (1906-1918), who came to Istanbul on the occasion of the Balkan Wars and his social, political and military observations about the Ottoman state.

Keywords: Aliasker Kemal, Balkan Wars, Yıldız (Yıldız) Newspaper, Idel (Volga)-Ural Turks, Russian Turks,

Giriş

Kazan Hanlığının 1552 yılındaki işgali, Kuzey Türklerinin kaderine şekil veren ve günümüzde dahi sosyal, siyasi ve kültürel hayatlarını şekillendiren bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Bu süreç, Çarlık Rusya adına Türk halklarını hâkimiyet altına almasının önemli bir aşamasını oluştururken, bölgede Türk-İslam toplumunu temsil eden Altın Orda bakiyelerinin, Hristiyan bir güçle asırlar sürece medeniyet savaşını da beraberinde getirmiştir. Neticede, siyasi ve askerî güce sahip bir idare karşısında varlığını devam ettirme kaygısına düşmüş bir toplumun mücadelesi söz konusudur.

XX. yüzyıla yaklaşırken İdil-Ural Türkleri için sosyal, siyasi ve kültürel anlamda yeni bir dönemin başladığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar pek çok yönden idarenin baskı ve yok etme siyasetine maruz kalsalar da göstermiş oldukları direnç, onların göreceli de olsa Rus imparatorluğu tarafından kabul

edilmelerini sağlamıştır. Önceki yıllarda şahit olunan Çarlık imparatorluğun Türkistan'a nüfuz etme siyaseti ve Tatar toplumunun bu durumu pragmatist açıdan yorumlaması bu kabul sürecinde etkili olmalıydı. Dolayısıyla artık XIX-XX. yüzyıl arasında; Rusya'dan gelebilecek faydaları kullanmayı iyi bilen, toplumunu ve dünyayı analiz etmiş, istikbal adına bir program hazırlayabilecek dinî ve millî alandaki görüşleriyle öne çıkan bir hareket vücuda gelmişti. Söz konusu gelişme, bugün popüler adlandırılmasıyla Ceditçilik'ten başkası değildi. Ceditçi hareketin dinî ve dünyevi sahadaki ilerleyişi ya da sınırları bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, hareketin; yenileşme bağlamındaki bütün gelişmeleri içerdiği söylenebilir. Bu çerçevede ortak dil projesinden, dinî alandaki ıslah çalışmalarına kadar geniş bir alanda uygulanan faaliyetleri bu kavramla, yani çatı bir isim olarak "Ceditçilik"le ifade etmek mümkündür. Nitekim Maraş'ın da vurguladığı üzere kavram, biraz da onu kullananların tanımlamalarıyla ilgiliydi (Maraş, 2002: 23-24).

XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde Ceditçilik, Rusya Türkleri arasında önemli bir ilerleme kaydetmiş durumdaydı. Rusya'da yaşanan sosyal, siyasi ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle kapsamı genişlemiş, dünyevi hayatın sorunlarıyla daha yakından ilgilenir duruma gelmişti. Diğer taraftan Ceditçiliğin belki de en önemli getirisi, toplumu çağa intibah ettirecek aydın kadroyu yetiştirmesi olmuştu. Bu kadro, her ne kadar nicelik yönünden zayıf olsa da Rus idaresi tarafından uzun süredir tatbik edilen sosyal, siyasi, kültürel, dinî ve millî baskılara karşı durmakla kalmamış; eğitim, kadın hakları, ortak dil oluşturma, mutaassıp zihniyete karşı mücadele ve siyasi temsil konularında gelişme göstermişti.

İdil-Ural Türkleri arasında ortaya çıkan ve Türk dünyasının diğer parçalarını da etkileyen bu yenilikçi kuşağın dikkat çeken özellikleri arasında modern zamanı yakından takip etmeleri de yer alıyordu. Rus eğitim kurumları aracılığıyla Batı bilimine ulaşma gayretleri, Çarlık Rusya'da siyasi atmosferi değiştiren 1905 Rus Devrimi ve 17 Ekim Manifestosu gibi gelişmelerin sunduğu imkânları kullanarak matbuat alanında gösterdikleri başarı, bu hususta onlara önemli avantajlar sağlamıştı. Çar II. Nikolay'ın ilan ettiği 17 Ekim Manifestosu (1905) ile kısıtlı da olsa hareket etme imkânına kavuşan ve bundan olabildiğince faydalanma kabiliyeti gösteren aydınlar, kısa süre içerisinde çok sayıda dergi ve gazeteyi gün yüzüne çıkarmayı başardılar.¹ Bu yayınların pek çoğunda Ceditçi düşünce çevresinde yazılar kaleme alınmakla kalmadı, farklı coğrafyalardaki dindaş ve millettaşlarının, özellikle de sosyal ve siyasi hayatları yakından takip edildi. Bu cümleden XX. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinde meydana gelen pek çok hadise İdil-Ural süreli yayınları tarafından izlendi. Özellikle askerî alandaki gelişmelere karşı hatırı sayılır bir ilgi söz konusuydu. Bu ilginin sonucu olarak İstanbul'a özel muhabirler gönderildi; savaş ve siyaset arasında kalan toplum ve

¹ XX. Yüzyıl başı İdil-Ural Tatar matbuatı için bakınız: Gainanov, R. R., Mardanov, R. F. ve Şakurov, F. N. (2000). Tatarskaya Periodičeskaya Peçat Naçala XX Veka. Kazan: İzdatelstvo Milli Kitap.; Remiyef, İ. (1926). Vakitli Tatar Matbuatı (1905-1925). Kazan: Kejur Basimevi.

idarecilerden elde edilen bilgiler, bazı noktalarda objektifliği tartışılır olmakla birlikte gözlemlerle zenginleştirilerek Rusya'daki Müslüman-Türk toplumunu bilgilendirmek amacıyla yayımlandı. Bu kapsamda Balkan Savaşları üzerinde İdil-Ural Türklerinin ayrı bir mesai harcadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Savaşa yönelik bu ilginin hususi bir nedeni olmalıydı.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Aliasker Kemal'in notları üzerinden Balkan Savaşlarına dair büyük çıkarımlar yapmak fazlasıyla iddialı bir yaklaşım olacaktır. Diğer taraftan bu durum, onun gözlem ve aktardıklarının değersiz olduğu anlamını taşımamaktadır. Zira tabloya farklı bir noktadan bakıldığı taktirde, her şeyden önce Aliasker Kemal'in İstanbul'a muhabir olarak gönderilmesi, İdil-Ural Türklerinin, Osmanlı devletine yönelik ilgisinin bir sonucu olarak dikkate alınmalıdır. Bu ilgiyi biraz daha genişletmek gerekirse; millet ve din kavramı etrafında şekillenen farklı coğrafyalardaki insanların, birbirlerinin hayatları konusunda duydukları endişenin bir ürünü şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. İkinci olarak, Aliasker Kemal her ne kadar Balkan Savaşlarının seyrini öğrenmeyi ve bu konuda Rusya'daki toplumunu haberdar etmeyi amaçlasa da örfi idare nedeniyle cepheye geçememesi, verdiği bilgilerin sınırlı oluşunu zorunlu kılmıştır. Bu olumsuzluklar, notların İstanbul üzerinden Türk toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel yönden incelendiği yazılara dönüşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Aliasker Kemal; Osmanlı Türklerinin askerî sahada karşı karşıya kaldığı gelişmelere ve bundan kaynaklı olarak toplumun şekillenen psikolojik durumuna, savaşın siyasetteki yansımalarına dair gözlemlerine de yer vermiştir. Ancak bu gözlemlerin oldukça sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yazarın, notlarında mümkün olduğunca yorum yapmaktan kaçındığı, karşılaştığı durumları ve edindiği bilgileri tarafsız bir şekilde aktarmaya gayret gösterdiği fakat, meşrutiyet yanlısı bir aydın olmasının, siyasi konulardaki bazı yorumlarına etki ettiği söylenebilir.

Hali hazırda Türkiye'de, Aliasker Kemal'in Balkan Savaşlarına dair notları üzerine yapılan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Her ne kadar "I. Uluslararası Tarih Sempozyumu: Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları" adıyla 2011 yılında düzenlenen sempozyumda, İsmail Türkoğlu tarafından; "Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının Rusya'daki Türk-Tatar Matbuatında Akisleri" başlıklı bir bildiri sunulmuş olsa da yayımlanan sempozyum kitabında veya herhangi bir dergi ya da kitap içerisinde de mevcut değildir.² Bunun yanında birkaç makalede Rusya Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisine, maddi yardımlarına ve özel olarak İstanbul'a gönderilen muhabirlerin faaliyetlerine genel çerçevede temas edildiği görülmektedir.

---

² Prof. Dr. İsmail Türkoğlu ile yapılan görüşmede, bildirinin yayımlanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Söz konusu sempozyum bildiri kitabının künyesi şu şekildedir: Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları (16-18 Mayıs 2011 İzmir) (2013). Haz. Ersan, Mehmet ve Karakaş, Nuri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İdil-Ural Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisine yer veren ve bu çerçevedeki bilgileri bir bölüm olarak sunan ilk çalışma Alfina Sıbgatullina tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı-Rusya Türkleri arasındaki ilişkilerin, XIX-XX. yüzyıl sınırları içerisinde ele alındığı eserin üçüncü bölümünde, “Rusyalı Yazarların Kaleminden “İstanbul Mektupları” başlığı altında bahsi geçen konu üzerinde durulmuştur. Fatih Kerimî ve eseri “İstanbul Mektupları”na değinilmekle kalınmamış, Aliasker Kemal’in notlarına da yer verilmiştir. Fakat bu bilgiler çok kısa (toplamda 3 sayfaya yakın) ve genel hatlarıyla ayrıntıya girilmeden ifade edilmiştir. (Sıbgatullina, 2014: 170-173). Bir başka çalışma, çeviri türünde olup İsmail Türkoğlu tarafından yapılmıştır. Türkoğlu, Balkan Savaşları esnasında Türkiye’ye gelen Petersburg Üniversitesi öğrencilerinden Meryem Rahmet Pataşof’un Vakıf gazetesine (1906-1918) göndermiş olduğu mektupların Türkiye Türkçesine aktarımını yapmıştır. Meryem Hanım; savaşta yaralanan ve tedavi altına alınan Türk askerlerinin durumu, hastanelerin fiziksel koşulları, Türk kadını ve Türk aile yapısı gibi konulara değinmiştir (Türkoğlu, 1998: 180-187). Bir diğer çalışma, doğrudan İdil-Ural Türkleri kapsamında olmasa da Rusya Türkleri ve Balkan Savaşları şeklinde ifade edilebilecek daha geniş bir çerçevede Emin Özdemir tarafından hazırlanmıştır. “Rusya Türkleri Kamuoyunda Balkan Savaşları” başlığı altında, Kırım’dan Türkistan’a Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin, hususen aydın kadronun ilgisi üzerinde durulmuş; Vakıf, Şura, Türkistan, Aykap, Tercüman, Kazak, Turan, Semerkand, Sada-yı Türkistan gibi gazete ve dergilerden aktarımlar yapılmıştır. İdil-Ural Türkleri özelinde, Vakıf gazetesi ve Şura dergisi aracılığıyla bir değerlendirme ortaya konulmaya gayret edilirken; Vakıf gazetesi muhabiri Fatih Kerimî ve Balkan Savaşlarını konu edinen Kazan merkezli Yıldız gazetesine sadece ismen değinilmiş, Aliasker Kemal’in notları incelenmemiştir. (Özdemir, 2012: 33-39). Balkan Savaşlarına ilgi kapsamında İlker Alp tarafından kaleme alınan “Balkan Savaşları’ndan Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar” adlı çalışmaya da göz atılabilir. Söz konusu yazının Rusya Türkleriyle ilgili kısmında, yukarıda bahsi geçen Meryem Hanım ve beraberindekilerin Kadırga Hastanesindeki faaliyetlerine kısaca değinilmiştir. Fatih Kerimî veya Aliasker Kemal’in Balkan Savaşlarına dair gözlemleriyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durumun makalenin kapsamıyla alakalı olduğu belirtilmelidir (Alp, 2018: 282,283). Son olarak Alper Alp tarafından Rus arşiv belgeleri temelinde hazırlanan bir makalede; konsolosluklar aracılığıyla Osmanlı devletine yönelik yapılan yardım teşebbüsleri, Rus makamlarının bu faaliyetlere bakışı ve bağışların miktarı gibi konular incelenmiştir (Alp, 2013: 95-104).

Türk akademisinde Osmanlı ve Rusya Türkleri arasındaki ilişkileri, Balkan Savaşları çerçevesinde ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Kapsam Aliasker Kemal’in notlarıyla daraltıldığı takdirde, yayımlanmış herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmektedir.

Son olarak ifade etmek gerekir ki, bilimsel araştırmaların birbirinin nedeni olduğu, dolayısıyla da yukarıda kısmen tanıtılan ve kapsam dahilinde

değerlendirilen yazıların, elinizdeki incelemeye katkı sağladığı göz önünde tutulmalıdır. Bu çerçevede; Aliasker Kemal'in notları üzerinde hazırlanan bu çalışmanın, Rusya Türkleri ve Balkan Savaşları teması üzerine yapılacak daha geniş ölçekli akademik incelemelere az da olsa katkı sağlaması temenni edilmektedir.

1. İdil-Ural Türkleri ve Balkan Savaşları

İdil-Ural Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisi veya daha genel bir çerçeve çizmek gerekirse Rusya Türklerinin Osmanlı devletine yönelik bakış açısının ortaya konması, Balkan Savaşlarının daha öncesine dayanmakla birlikte, matbuat alanında göstermiş oldukları başarıyla yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, Kazan merkezli olarak ortaya çıkan ve zamanla Orenburg, Astrahan gibi şehirlerin de katılımıyla genişleyen XX. yüzyıl başlarındaki süreli yayınların gelişiminin kısaca izah edilmesi yerinde olacaktır. Zira böylesi bir yaklaşım, İdil-Ural Türkleri tarafından Osmanlı Türklerinin takip edilme konusunun Balkan Savaşlarının öncesine gittiğini açıklamaya yardım edecektir. Bu noktada, Tatar süreli yayınlarının ortaya çıkışı ile eş zamanlı bir yol çizmek gerekirse, Trablusgarp Savaşı ve II. Meşrutiyet gibi konuların İdil-Ural'ın gündeminde olduğu görülecektir.

Kazan Tatarları arasında süreli yayın konusunda bir düşünceye sahip ilk isimlerin başında Kayyum Nasırî gelmektedir. Kendisinin 1870-1871 yıllarında Türkçe bir gazete çıkarma fikrinde olduğu belirtilse de bu konuda başarısız olduğu görülmektedir. 1902-1903'da Petersburg'da Kadı Abdürreşid İbrahim tarafından çıkarılan Mirat (Ayna) adlı risaleler de Taymas tarafından "yalancı süreli yayın" olarak tanımlanmaktadır ki, bu da tam teşekküllü bir süreli yayın varlığının aksini göstermektedir (Taymas, 1966: 167,168). Sonuç olarak nedeni ne olursa olsun, XX. yüzyıl başlarında, yani 1905 Rus Devrimi'ne kadar Tatar süreli yayınlarından bahsetmek hiç de kolay değildir.

İdil-Ural Tatar matbuatının XX. yüzyıl başındaki gelişimi, Rusya'da yaşanan siyasi değişimlerle doğrudan ilgilidir. Bu açıdan 1905 Rus Devrimi ve Çar II. Nikolay tarafından ilan edilen 17 Ekim Manifestosunun özel bir yeri olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Rusya'da ilan edilen meşruti monarşi, diğer tüm halklarda olduğu gibi Tatarların da siyasi ve kültürel anlamda canlanmalarını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte daha öncesinde İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi dışında kapsamlı bir süreli yayınlara karşılaşmayan Tatar toplumu, bir anda onlarca gazete ve dergiyi yayın hayatına sokmayı başarmıştır. Tatarskaya Periodičeskaya Peçat (1905-1924) adlı çalışmaya bakılırsa, Kazan ağırlıklı olmakla birlikte Orenburg, Uralsk, Petersburg, Moskova ve Taşkent gibi şehirlerde Tatarlar tarafından çıkarılan dergi ve gazetelerin sayısının 400'e ulaştığı görülmektedir (Kurat, 2014: 409;

Gaynanov vd., 2000).³ Bunlar arasında Kazan Muhbiri, Vakit, Yıldız, Şura, Ülfet, Koyaş, Tan Yıldızı, Nur önde gelen süreli yayınlar arasındaydı. Matbuat alanında görülen gelişmeler 1917 Ekim Devrimi'ne kadar devam etmiş, çıkarılan dergi ve gazeteler sadece kendi çevresini değil, dindaş ve millettaşları yanında dünyayı da yakından takip eden bir kuşak tarafından yönetilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Tatar süreli yayınlarının Osmanlı devletine yönelik ilgisini, Balkan Savaşlarından önce Trablusgarp Savaşı ve II. Meşrutiyet gibi konular üzerinden takip etmek mümkündür. Süreli yayınlar incelendiği taktirde “Türkiye-İtalya Savaşı” başlığı altında savaşa dair gelişmelerin aktarıldığı, “Times” ve “Petersburg Telegraf Acentesi” gibi kaynakların yanında Fransız ve İtalyan gazetelerinden de haberlerin paylaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, savaşa yönelik haberlerin, en çok Vakit ve Yıldız gazetelerinde yer aldığı görülmektedir. Yine II. Meşrutiyet de Tatar süreli yayınlarının gündeminde olan konulardandı. Burada bir noktaya dikkat çekilmelidir ki, Tatar aydınlar söz konusu hadisenin aktarımında kendi yorumlarına yer vermekten kaçınmamışlardır. Bunun nedeni, meşrutiyet rejimini geçerli bir yönetim tarzı olarak görmelerinden kaynaklanmış olmalıydı. Tanınmış isimlerden Muhammed Fatih Kerimi, “Yaş Türkler” adlı yazısında, Genç Türkleri, yenilik ve adalet talepleriyle öne çıkarıp, II. Abdülhamid rejiminin uygulamalarını ve bizzat kendisini doğrudan eleştirirken, Yusuf Akçura da Vakit gazetesinin İstanbul muhabiri olarak, “Dar’ül Hilafet Yolundan”, “Dar’ül Hilafet’ten” başlıkları altındaki mektuplarında, II. Meşrutiyet ve yaşanan gelişmeleri millettaşlarına aktarmıştır (F.K, 1908: 2,3).⁴

Balkan Savaşları söz konusu olduğu zaman, İdil-Ural Türkleri özelinde akla gelen ilk isim, Vakit gazetesi baş muharriri Muhammed Fatih Kerimî'den başkası olmasa gerek. Kerimî, muhabir olarak İstanbul'da bulunduğu dört aylık sürede (Kasım 1912-Mart 1913) payitaht merkezli olmak üzere siyasi, askerî ve toplumsal açıdan bir inceleme yapmış; Rusya Türklerinin zihninde var olan pek çok açıdan güçlü(!) Osmanlı algısını realist anlatımıyla ortadan kaldırmıştır. Notlarını Orenburg'da çıkan Vakit gazetesi ve Şura dergisinde yayımlamış, sonrasında ise “İstanbul Mektupları” adıyla kitaplaştırmıştır.⁵ Kerimî bu süreç içerisinde; İttihat ve Terakki'nin toplum nazarındaki prestijinin gerilemesinin nedeni nedir? Türk ordusu Balkan Savaşlarında neden bu kadar zayıf kaldı? Türkiye'nin topraklarını elinde tutma ümidi var mıdır? sorularının cevabını aramıştır. Ayrıca eğitimden siyasi idareye, parti çekişmelerinden yenileşme

³ 1905-1925 yılları arasında farklı sürelerle yayın hayatında kalan Tatar süreli yayınları için şu esere bakılabilir: İ. Remiyev, Vakıtlı Tatar Matbuatı 1905-1925, Kejur Matbaası 1926.

⁴ Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan gelişmeler Rusya Türkleri tarafından dikkatle takip edilmiştir. İhsan Demirbaş tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi bu konuda kapsamlı bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bkz. İhsan Demirbaş, *Rusya Türkleri (Tatar, Başkurt, Kırım Tatarları) ve Rus Basınında II. Meşrutiyet (1908-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

⁵ Fatih Kerimî, *İstanbul Mektupları*, Haz. Fazı Gökçek, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

faaliyetlerine kadar pek çok konuda Türkiye'nin nabzını tutmuştur. Enver Paşa, Talat Paşa, Halide Edip Adivar, Sait Halim Paşa Fatma Aliye Hanım ve daha birçok kişiyle mülakatlarda bulunmuştur (Özsoy, 2023: 317-322). Balkan Savaşları münasebetiyle Orenburg Müslümanlarının topladığı ve yerine ulaştırılması için kendisine verilen yardımları da Hilâl-i Ahmer Hanımlar merkezine teslim etmiştir. Kerimî, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde kardeşi Arif ile de görüşmeyi ihmal etmemiştir. Arif Kerimî, Balkan Savaşlarına gönüllü olarak katılmış ve sonrasında yaralanmış bir Tatar'dı (Özsoy, 2023: 319, 323; Türk Kızılay Arşivi Kutu No 191, Belge No 8).

Kerimî'nin Balkan Savaşları hakkında kaleme aldıklarını Vakit ve Şura sayfalarından okuyan Rusya Türkleri, acı gerçekle karşılaşmış, Osmanlı hakkında yazılan yenilgi haberlerini kabul etmekte zorlanmışlardır. Hatta oldukça ileriye de giderek, Fatih Kerimî ve gazetesini suçlamaktan geri kalmamışlardır. Bazı okuyuculara göre Kerimî, bu haberleri Bulgarlardan ve Ruslardan alıyordu. Hokand'dan Vakit gazetesine yazan bir okuyucu ise yaklaşımını biraz daha radikalleştirerek “sizi Müslüman bilirdik” şeklindeki ifadesiyle, yazılanları kabul etmekte direniyordu (Özsoy, 2023: 318; TMA⁶ F 1370 op.1, d.23 1.35-36ob). Kerimî'nin ifadelerinin kayda değer olduğu belirtilmelidir. O, Rusya Türklerinin zihnindeki Osmanlı fotoğrafını ortaya koymakta ve toplumun bu devlete yönelik duygusal yakınlığı konusunda ipuçları vermektedir. Bu kapsamda onun şu satırları yeterince açıklayıcı olacaktır:

“Gerek Trablus Savaşı ve gerek Balkan Savaşı sırasında biz gazetemizde haber ve vakaları olduğu gibi yazdık. “Petersburg Telgraf Acentesinin” telgrafları da aynen basıldı. Biz okuyucularımızı heyecanlandırıp ümitler vermeyi faydalı görmedik. Olduğu gibi yazılan bu haberler, okuyucularımızın çoğuna ağır ve acı geldi. Özellikle Türkistan taraflarındaki saf kalpli kardeşlerimiz, gazetemizin bu mesleğinden hiç hoşnut olmadılar. İmzalı ve imzasız olarak bizi aşağılayan, hakaret eden mektuplar yazmaya başladılar. “Siz Türklerin yenildiğini, otuz bin Türkün Yunanlılara esir olduğunu, Selanik'in teslim edildiğini yazıyorsunuz. Bu ise Kur'an'a aykırıdır. Müslüman askerlerin esir verilmesi dinen caiz değildir. Her Müslüman askerî yüz gayrimüslime mukabildir. Müslüman askerlerine melekler yardım etmektedir. Bunların hepsi dinen sabit şeylerdir. Siz bunlara inanmıyorsunuz, sizin imanınız yoktur. Bu haberleri yazan gazetenize benzin döküp ateşe verdik. Gazetenizi boykot, sizden nefret ettik” diye yazdılar... “Siz hep Bulgarların, Yunanlıların yendiklerini yazıyorsunuz. Herhâlde bunlardan para adınız. Size madalya verecekler. Siz bunlara satılmışsınız. Türkler hiçbir zaman yenilecek değillerdir” diye yazanlar oldu. Bazıları; “Türkler yenilseler de bunu yazmayın, biz bunu duymak istemiyoruz” dediler. Ağır sözlerle hakaret edip; “Öldürürüz sizi, kabrinizi hazırlayın” diye yazanlar da oldu...” (Özsoy, 2023: 356,357).

⁶ TMA: Tataristan Cumhuriyeti Milli Arşivi.

Balkan Savaşlarına ilgi gösteren İdil-Ural yayınlardan bir diğeri de Koyaş gazetesi olmuştur. Kazan merkezli çıkan gazetede tıpkı Vakit ve Yıldız'da olduğu gibi "İstanbul Mektupları" adıyla, Balkan Savaşları ve Osmanlı Türkleri hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Bu notlar, gazetenin 1913 yılına ait 18-29 sayıları arasında yayımlanmıştır. "Muhabir" ve "A.M" imzalarını kullanan yazarın adının, Timur olması kuvvetle muhtemeldir (A.M., 1913: 3). Koyaş'ın, 10 Aralık 1912 tarihli ilk sayısında Balkan Savaşları, İslam ve Türk dünyası üzerinden değerlendirilmiş, Osmanlı devletinin endişe içerisinde izlendiği dile getirilmiştir. Yazarın; "Biz Tatarlar da bu savaş meselesinde pek tabi soğuk kanlılığımızı koruyamıyoruz. Türklerin her bir yenilgisine bizim yüreklerimiz acıyor, onların başına gelen belalar ve sıkıntılar bizi kaygılandırmaktadır" şeklindeki cümleleri, Rusya Türklerinin savaşa yönelik genel yaklaşımı hakkında ipuçları veren dikkate değer ifadelerdir (Koyaş, 1912: 1).

Balkan Savaşlarına ilgi gösterenler arasında Petersburg'da öğrenim gören Rusyalı Türk öğrenciler de bulunmaktaydı. Meryem Pataşeva, Meryem Yakubova, Rukiye Yunısova ve Ümmügülsüm Kamalova İstanbul'a gelerek, Kadırga Hastanesinde gönüllü olarak 5 ay hizmet etmişlerdir. Türk Yurdu'na yansıyan habere bakılırsa Petersburg'dan çıkışları esnasında demir yolu kenarında çok sayıda Rusyalı Müslüman Türk onları yolcu etmek için toplanmışlardır. (Türk Yurdu, 1999: 93, 111). Bu süreç içerisinde yaşadıklarını, kısa fakat oldukça değerli bir hatıra olarak Vakit gazetesinde yayımlayan Meryem Hanım; hastanedeki nizamsızlıktan, Türk kadınlarının durumundan, karşılaştığı bazı Türklerin manda ve istiklal konusundaki düşüncelerinden ve parti çekişmelerinden bahsetmektedir (Türkoğlu, 1998: 180-187; Özsoy, 2023: 319). Meryem Hanım ve beraberindekiler, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne müracaatta bulunarak cepheye gitmek için gönüllü olmuşlar, hatta kadınlardan birlikler oluşturulup cephedeki askerlere moral verilmesini talep etmişlerdir (Tepekay ve Kaplan, 2003: 167). Yine Petersburg'daki Rusyalı Türk öğrenciler, Rus gazetelerinin Balkan Savaşları çerçevesinde Osmanlı devletine yönelik yaptığı haberleri yakından takip etmişler, savaşın "Slav-Türk ve İslâm-Nasraniyet" çerçevesinde yorumlanmasını ve Balkan uluslarının başarılarının desteklenip Türklerin aşağılanmasını kabul etmeyerek protesto dahi yayımlamışlardır (Türk Yurdu, 1999: 93-94).

Balkan Savaşlarına yönelik ilgi, sadece gazetecilerin gönderilmesiyle sınırlı değildi. Bu anlamda maddi yardımların toplanması adına idare nezdinde girişimlerde buldukları görülmektedir. Rusya Müslümanlarının bu konuda millî ve dinî yakınlığın yanında insani bir yaklaşım içerisinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle de Rusya'nın Balkan Slavlarını destekleyici tavrı, onları rahatsız etmiş, bu durum yardım taleplerinde daha da ısrarcı davranmalarını beraberinde getirmiştir. Rusya Müslümanları arasında ilk yardım toplama girişimi Orenburg'da başlamış, Vilayet Valisine ve İçişleri Bakanlığı'na müracaatlarda bulunulmuştur. Orenburg'u, Müslümanların yaşadığı diğer şehir ve bölgeler takip etmiştir (Alp, 2013: 97-98). Rus idaresi, başvuruları birkaç kez reddetmesine

rağmen yardımların Türk Kızılay'ı aracılığıyla yapılabileceği fikrine yaklaşmış, Rusya Kızılağ Cemiyeti'ne başvuruda bulunmuş ve Kızılay'ın güvenilirliği hakkında bilgi istemiştir. Gelen cevabın olumlu olması üzerine hem İçişleri hem de Dışişleri Bakanlığından izin kararı çıkmıştır. Bununla birlikte yardımların toplanması sırasında talimatlara uyulmasına özen gösterilmesi talep edilmiştir. Özellikle “Panislamist” fikre mensup kişilere dikkat edilmesi veya bu düşünceye yönelik eylemlerin gerçekleştirilmemesi hususunda yetkililere uyarılar yapılmıştır (Alp, 2013: 99-100). Balkan Savaşları sürecinde, İdil-Ural sakinlerinin de içerisinde olduğu Rusya Türkleri tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 19.464 lira bağışta bulunulmuştur (Alp, 2018: 301). Bireysel yardımların yanında işletmelerden ve İslam cemiyetlerinden teslim edilen yardımlar muhabirler, elçilikler ve konsolosluklar aracılığıyla iletilmiştir (İzğöer ve Tuğ, 2013: 279-283).

2. Bir Tatar Aydınımın Balkan Savaşlarına Dair Notları

Aliasker Kemal, döneminin önde gelen Tatar aydınları arasında yer almaktadır. Çağdaşları arasında çok yönlülüğüyle tanınmış; eleştirmen, dramaturg, şair, gazeteci ve edebiyatçı olarak adından söz ettirmiştir. 6 Ocak 1879'da Kazan'da dünyaya gelmiş, ailede başlayan eğitimi, Osmaniye, Halidiye ve Muhammediye Medresesi'nde devam etmiştir. Muhammediye Medresesi döneminde, üç sınıflı Rus mektebinde de öğrenim görmüş ve Rus tiyatrosuna büyük ilgi göstererek bazı eserler ortaya koymuştur (Dautov ve Rahmani, 2009: 652). 1905 Rus Devrimi'nin etkisiyle Tatarlar arasında canlanma gösteren süreli yayın faaliyetleri kapsamında; Kazan Muhbiri, Azat, Azat Halık ve Yıldız gibi gazetelerde yazılar kaleme almıştır. Onun gazeteci yönünün oluşmasında devrin ideolojik atmosferinin tam olarak kendisini gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda özellikle Azat ve Azat Halık dikkat çekmektedir. Azat gazetesi, Tatar Bolşeviklerin yayın organı olarak Aliasker Kemal'in de içerisinde olduğu bir grup Tatar aydın tarafından çıkarılmıştır. Bu yayınlarda sosyalizm ve Marksizm propagandası yapıldığı, bundan kaynaklı olarak sadece 15 sayı çıktıktan sonra Çarlık idaresi tarafından kapatıldığı belirtilmektedir (Dautov ve Rahmani, 2009: 652-653; Gainullin, 1966: 17, 35). Dönemin sansür idaresinde bulunan ünlü Türkolog Nikolay Federoviç Katanov da Azat Halık gazetesini, “Müslüman İttifakı” oluşumuna karşı duran sosyal-demokrat yayın organı şeklinde tanımlamıştır. “Müslüman İttifakı” ise Ceditçi aydınların kurduğu bir yapılanmaydı ve Rusya Türklerinin siyasi ve ideolojik yönelişini büyük ölçüde belirliyordu. Bu kapsamda Azat Halık, İttifak'ı doğrudan burjuvazi karaktere bürünmüş şekilde tasvir ediyordu (Gainullin, 1966: 40).

1929'da “Tataristan Halk Dramaturgu” unvanı verilen Aliasker Kemal, 1933 yılında 54 yaşında Kazan'da vefat etti. Tatar millî tiyatrosuna çok sayıda eserler kazandırdı ve çalışmalarının kaynağını doğrudan ait olduğu toplum oluşturdu. 1908'de Birinci Tiyatro, 1909'da Hediye İçin komedisi, Göğermiş Altınlar hikâyesi, 1911'de Üç Bahtsız, 1912'de Müflis ve Deccal, 1913'te Bizim Şehrin

Sırları ile Kayın komedileri, 1918’de Kuma İle Evleneyim, Neden Evlendim, 1933’te Üç Hayat adlı tiyatroları yayımlandı (Dautov ve Rahmani, 654; Uslu, 2019). Aliasker Kemal, çalışmalarında yenileşme çizgisinde ilerlemiş, yeni-eski veya Cedit-Kadim çatışmasını bir tema olarak kullanmıştır (Gainullin, 1975: 287-292).

Aliasker Kemal, Kasım 1912-Ocak 1913 arasında İstanbul’da kalmış ve savaşa dair gözlemlerini Kazan merkezli çıkan, muharrirliğini Türkiye’de de yakından tanınan Sadri Maksudi Arsal’ın ağabeyi Hadi Maksudi’nin yaptığı Yıldız (Yıldız) gazetesine⁷ göndermiştir. Bu kapsamda 13 adet mektup gazetenin şu sayılarında yayımlanmıştır:

1. Kemal, İstanbul Yolundan, Sayı 912, 2 Dikabr 1912.
2. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları II, Sayı 916, 11 Dikabr 1912.
3. Aliasker Kemal, İstanbul Haberleri, Sayı 916, 11 Dikabr 1912.
4. A. Kemal, İstanbul Mektupları III, Sayı 918, 16 Dikabr 1912.
5. A. Kemal, İstanbul Mektupları (918. Numirden mabad), Sayı 919, 18 Dikabr 1912.
6. A. Kemal, İstanbul Mektupları IV, Sayı 920, 20 Dikabr 1912.
7. A. Kemal, Merhum Ahmed Mithat Efendi, Sayı 921, 23 Dikabr 1912.
8. A. Kemal, İstanbul Mektupları VI, Sayı 921, 23 Dikabr 1912.
9. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları VIII, Sayı 925, 1 Gynvar 1913.
10. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları XI, Sayı 930, 13 Gynvar 1913.
11. A. Kemal, İstanbul Mektupları XII, Sayı 932, 17 Gynvar 1913.
12. A. Kemal, İstanbul Mektupları XIII, Sayı 934, 22 Gynvar 1913.
13. Aliasker Kemal, Songı Gün Hatıraları, Sayı 937, 29 Gynvar 1913.

Aliasker Kemal, İstanbul’a gitmek amacıyla Kasım 1912 sonlarında Kazan’dan hareket etti. Yazarı olduğu Yıldız gazetesinde yer alan bir habere bakılırsa; “Muharrirlerimizden Aliasker Kemal Efendi, Balkan vakaları hakkındaki haberleri tahkik etmek için Türkiye (ve) Bulgaristan memleketlerine seyahate gitti” şeklinde 25 Kasım 1912 tarihli bir notla karşılaşılmaktadır. O, ilk durağı Moskova’da kısa bir müddet kaldıktan sonra 27 Kasım’da Odessa’ya geçerek, İstanbul’da kolera salgınına yönelik çıkan haberlerin gerçekliği konusunda bir incelemeye girişmiştir. Haberlerin doğru olduğu fakat korkulacak derecede tehlike olmadığı cevabına ulaşmıştır. Türkiye hakkında bilgi edinme gayretiyle bölgede çıkan “Yujniy Nidelya” ve “Yujniy Mısl” dergi ve gazetelerinde muharrirlik eden Polonya Tatarlarından Ali Bey Tamarin adlı bir isimle de görüşmüştür. Tamarin, Türkiye hakkında Bulgaristan’da çıkan

---

⁷ Yıldız (Yıldız): Ahmet Hadi Maksudi’nin kurmuş olduğu gazete, Kazan’da yayımlandı. 1906-1918 yılları arasında toplam 1900 sayı çıktı. İsmail Remiev’in milliyetçi bir çizgiye konumlandığı Yıldız’da; Ali Asgar Kemal, İbrahim Kuli, Alimcan İbrahimov, Gabdullah Battal, Fatih Seyfi, Mecit Gafurî, Kebir Bekir, Hadi Atlasî ve Zeki Velidi gibi devrin önemli isimleri yazarlık yaptılar. (Remiyef, 1926: 8,9; Gainanov, Mardanov ve Şakurov, 2000). Sonrasında “Yıldız” şeklinde yazılacaktır.

haberlerin abartıldığını, gerçeğin yazılanlardan daha farklı olduğunu ifade etmiştir (Yıldız, 1912: 4; Kemal, 1912a: 2,3.).

Aliasker Kemal, Odessa’da pasaport kaydı sırasında Türkiye konsolosu Atıf Bey’le görüşmüş ve kendisine şu soruyu yöneltmiştir; “Bir gazete muharririnin sizden işitip Genç Türkler hakkında söylediği sözleri hak mıdır? Siz vakıada Türkleri berbat ediciler İttihat ve Terakki Fırkası azalarıdır mefhumunda söz söylediniz mi dedim.” Atıf Bey ise böyle bir beyanı olmadığını dile getirmiştir (Kemal, 1912a: 2). Burada dikkat çeken nokta Aliasker Kemal’in İttihat ve Terakki’ye yönelik tutumunun bir dereceye kadar ortaya çıkıyor olmasıdır. Sonraki yazılarında da görüleceği üzere, meşrutiyet yanlısı kimliği, kendisini İttihat ve Terakki liderlerine veya yönetimine yakınlığına yakınlaştıran görünümündedir. Zira Rusya Türklerinin, en azından aydın kadronun II. Abdülhamid ve II. Nikolay yönetimi arasında benzerlikler kurduğu bilinmektedir. Aliasker Kemal’in bu tutumunu, çağdaşı diğer aydınlarda da görmek mümkündür. Örneğin, kendisiyle benzer amaçlarla Türkiye’ye gelen Tatar aydınlardan Muhammed Fatih Kerimî de İttihatçıları destekleyici bir noktada bulunuyordu. Balkan Savaşları muhabirliği sırasında tuttuğu notlar, bir kısım meşrutiyet yanlısı Rusya Türkünün İttihatçılara olan bakışı konusunda ipucu niteliğinde değerlendirilebilir:

“Saf kalpli Türklerin ayıbı İttihat ve Terakkicilerin üstlerine atmaları, onların maksat ve mesleklerinden yeteri derecede haberdar olmamalarından ve tatlı dilli Rumlar ve Ermenilerin sözüne kanmalarından dolaydır. İttihat ve Terakkiciler, Türkiye’de Türk hakimiyetini hâkim kılma amacındaydılar. Bazen bu hususta ileri giderek işi bozdular. Lakin maksatları doğrudur. Ama İtilafçıların dostları olan Arnavutlar ve Rumlar hünerlerini gösterdiler. Avrupa’da Osmanlı hakimiyetinin azalmasının ya da bitmesinin en büyük sebebi bunlardır. Biçare Türkler hâlâ Arnavutları övüyor İttihat ve Terakki’yi yeriyorlar” (Özsoy, 2023: 320).

Aliasker Kemal, Odessa’dan Bulgaristan’a, oradan da İstanbul’a geçme niyetiyle hareket etse de Varna limanının kapalı olması, doğrudan İstanbul’a gitmesine neden olmuştur. Hilal-i Ahmer’e yardım etmek amacıyla Petersburg’dan gelen Abdullah isimli bir kişiyle yol arkadaşlığı etmiş, yolculukla ilgili detay vermese de İstanbul’a girer girmez şehirde var olan sükunete ve sanki savaş yokmuş gibi insanların yüzlerinde var olan mutluluğa oldukça şaşırmıştır. Savaştan kaynaklı olarak böyle bir manzarayla karşılaşmak aklına gelmemiş olmalıydı. Diğer taraftan Boğazın her iki yakasına konumlandırılmış, olası bir deniz savaşında kullanılacak toplar dikkatinden kaçmamıştır. Gemiden indikten sonra eşyaların taşınması için araba veya fayton bulunamaması da hayret etmesine neden olan bir diğer hususu oluşturmuştur. Bunun sebebi ise atların olmayışındır, zira büyük bir kısmı kullanılmak üzere cepheye gönderilmiştir. Kendisi, notlarının ilerleyen kısmında bu konuya yüzeysel olarak temas edecektir (Kemal, 1912a: 2,3).

Otele yerleştikten sonra Aliasker Kemal’in ilk işi, Balkan Savaşları hakkında bilgi edinmek olmuştur. Şehirde örfi idare ilan edildiğinden akşamları dolaşma

imkânı olmasa da birtakım bilgilere ulaştığı görülmektedir. Notlarından anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'da pek çok mektep kapatılarak hastaneye dönüştürülmekle kalınmamış Ayasofya, Sultan Ahmet, Fatih ve Beyazıt camileri de savaşta yaralanan askerlerin tedavileri için ayrılmıştır. Ayrıca bu camilerin bazılarında Kırk Kilise Muharebelerinden firar eden askerler tutulmaktadır (Kemal, 1912a: 2,3).

Aliasker Kemal'in ilk günlük notları incelendiği taktirde, İstanbul halkının İttihat ve Terakki Fırkası ile savaş arasında bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu, geniş bir kitleye mal etmek doğru olmasa da toplumun İttihat ve Terakki'ye yönelik bakış açısının, savaşın gidişatına yönelik yorumların şekillenmesinde doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede iki farklı görüş dile getirilmektedir. İlkine göre Kırk Kilise ve Selanik şehirlerinin kaybedilmesine İttihat ve Terakki Fırkası yanlısı askerlerle Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki çekişmeler neden olmuştu. İttihatçı subaylar, hükümet karşıtlıkları nedeniyle düşman karşısında durmamış, geri çekilmişler ve Selanik'i de savaşmadan vermişlerdi. Bu ifadeler, İstanbul halkının bir kısmının savaş ve siyaset arasında kurduğu bağlantıya dair yorumunu oluşturuyordu. Aliasker Kemal, bu yorumların gerçek veya yalan oluşunu tartışmamış daha çok ikinci görüşe yakın durmuştur. Bu noktada geri çekilme, cephedeki atların azlığından kaynaklanmıştı ki, bu durum ordunun cephe ve erzak ihtiyacının karşılanamamasına neden olmuştu. Aliasker Kemal, İstanbul'a ilk gelişinde atların azlığından bahsetmiş, eşyalarını taşımak için at arabasının bulunmamasını gözlemlemiş ve dolayısıyla bu fikrin daha doğru olabileceği kanısına varmıştır (Kemal, 1912a: 2,3). Diğer taraftan halk arasında "atların azlığı" konusunun gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Tutulan notlarda, Avusturya tarafından Balkan Savaşları öncesinde Türkiye'ye 2 bin adet at gönderileceğinin taahhüt edildiği fakat bunun gerçekleşmediği, nedeninin ise Avusturya'nın kendisine lazım olma ihtimalini düşünmesi ve hâlihazırda Sırbistan ile ilişkilerin bozulmasıyla açıklandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla da atların gönderilmesinin şimdilik durdurulduğu düşüncesinin mevcut olduğu, bunun karşısında Avusturya aracılığıyla 120 adet topun Türkiye'ye ulaştığı bilgisi paylaşılmaktadır (Kemal, 1912e: 3).

Sonraki gün cepheye gidebilmenin mümkün olup olmadığını soruşturan Aliasker Kemal, görüştüğü kişilerden şu cevabı almıştır: "Çatalca'ya varsanız da orada topuktan yukarı çıkan balçıklar dışında başka bir şey göremezsiniz. Çünkü harp meydanına hiç kimseyi göndermiyorlar, gazete muhabirlerinin tamamı da şimdi İstanbul'a gönderildiler. Onlar savaş meydanı hakkında ne yazsalar, İstanbul'dan kendi fikirlerini yazıyorlar" (Kemal, 1912d: 3). Nitekim kendisi, gazeteciler de dahil olmak üzere asker dışında hiçbir kimsenin harp sahasına alınmadığını, Büyükçekmece'den ilerisine gitmek için kimseye izin verilmediğini yazmış, buna rağmen teşebbüste bulunmuş fakat savaş alanına geçmekte başarılı olamamıştır (Kemal, 1912d: 3). Savaştan dönen ve gazi olan pek çok askerle

görüştüğünü belirten Aliasker Kemal, bir askerın ağızından Kırk Kilise Muharebeleri hakkında şu sözleri aktarmaktadır:

“İstanbul’dan çıkıp gittiğimiz vakitte, bize iki tayın kadar ekmek verdiler. “Şimdi savaş zamanı olmadığından bununla yetinirsiniz” dediler. Şu iki ekmek ile Kırk Kilise civarına ulaştık. Oraya vardığımızda yine iki günlük kadar ... verdiler. Biz ne kadar “bizim bundan fazlasını götürmeye gücümüz yeter, daha fazlasını veriniz” desek de fazlasını vermediler.” Şimdi bununla yetinip durunuz” dediler. Bu yerlerde azık, yüz binlerce kişiye aylarca yeterdi, fakat Kırk Kilise alındıktan sonra bu azıkların çoğu düşman elinde kaldı. Bizi öndeki safa gönderdiler. Oraya varıp (savaş için) pek elverişli ve pek güzel bir dağ başına çıkıp yerleştik. Bu yerde düşmana karşı durmak oldukça uygundu. Sonrasında nedendir, bize bu yerden geri çekilme emri verdiler. Biz dağdan indik. Bizim yerimizi Bulgarlar işgal ettiler. Biz tamamen ot(?) içerisinde kaldık. Buradan zor-güç kuvvetlenip ikinci bir dağ başına yerleştik. Burada da bize düşmana karşı durmak için yer pek müsait idi. Savaşlar başladı. Uzun süre savaştık. Kurşunlarımız bitti. Ardından azık da cephane de ulaşmadı. Bu nedenle kaçmaya mecbur olduk” (Kemal, 1912b: 2).

Notlardan anlaşıldığı kadarıyla askerler için sadece ulaşım ve bundan kaynaklı sorunlar mevcut değildi. Özellikle soğukların önemli derecede bir etkisi söz konusuydu. Nitekim hastalıkların arttığı ve hastanelerin bu hastalarla dolmaya başladığı şu satırlarla ifade edilmektedir:

“Havaların kötüleşmesinin askere çok büyük tesiri oldu. Asker arasında hastalıkların artmasına neden oldu. Bu günlerde Çatalca’dan binlerce hasta asker İstanbul’a gelmeye başladılar. Son günlerde boşalan hastaneler yeniden askerlerle dolmaya başladı. Havaların soğuması nedeniyle kolera az ise de romatizma ve dizanteri gibi hastalıklar günden güne artmaktadır” (Kemal, 1913a: 2).

Aliasker Kemal çok kısa da olsa savaş psikolojisinin İstanbul halkı üzerinde yarattığı olumsuzluklara da değinmiştir. Bu noktada müslim ve gayrimüslim çevrelerin birbirinden farklı tepkiler gösterdiği fakat her ikisinin ortak noktasında endişelerin yattığı anlaşılmaktadır. Müslümanlar, İstanbul’un işgal edileceği düşüncesine sahip olup, savaşın getirdiği huzursuzluktan kaynaklı olarak Anadolu’nun farklı yerlerine göç etmekte/kaçmaktadırlar. İstanbul’da bulunan gayrimüslimler ise İstanbul’un işgal edilmesi durumunda Türk askerleri tarafından katliam yapılacağını düşünmektedirler ki, bunun bir yansıması olarak başlarına fes takmaya başlamışlardır (Kemal, 1912b: 3). Aliasker Kemal’in dikkatini çekenler arasında savaş münasebetiyle göç etmek zorunda kalan muhacirler de yer almaktadır. Her ne kadar bu konuya notlarında çok kısa değinse de aç ve çıplak halde gelen bu insanlara İstanbul halkı ve Osmanlı idaresi tarafından her türlü kolaylığın sağlandığını, ücretsiz yemek verildiğini, bir kısmının mescitlere yerleştirildiğini, kalanların ise Anadolu’ya geçirildiğini yazmaktadır (Kemal, 1912f: 2).

Aliasker Kemal'in düşüncesine göre savaşın sonucu ne olursa olsun İstanbul'un normale dönmesi için uzun bir süreç gerekecektir. Zira Türkiye'nin sadece askerî değil, siyasi alanda da savaş ve huzursuzluklarla dolu olduğunu düşünmekte ve bu konuda şu yorumu yapmaktadır:

“Yeniden savaş olsa da olmasa da barış yapılırsa da yapılmassa da İstanbul'da kısa zaman içerisinde taçlıkların olma ihtimali yoktur. Çünkü barış olmasa çok ciddi savaşlar, barış olsa buradaki partiler arasında çok büyük mücadeleler başlayacaktır. Hâlihazırda iş başında bulunan İtilaf Fırkasının azaları, bütün güçleriyle İttihat ve Terakki azalarını çıkarmaya, İttihat ve Terakki Fırkası azaları ise İtilafçıları gözden düşürmeye çalışacaklardır. Bunun dışında burada bu günlerde yeniden yeni bir üçüncü fırka vücuda gelmektedir” (Kemal, 1912f: 2).

Aliasker Kemal'in üzerinde durduğu başlıklardan birisini de İttihat ve Terakki Fırkası oluşturmaktadır. Kendisi, fırkanın önde gelen lideri Enver Bey ve siyasi arenadaki durumu hakkında bilgiler paylaşmaya gayret etmiştir. Notlarında bu konuya ağırlık vermesi, dönemin Türk siyaseti çerçevesinde normal karşılanırsa da Rusya'daki meşrutiyet taraftarı Tatar aydınların İttihat ve Terakki konusundaki hassasiyetleriyle de ilişkilidir. Zira, İttihatçıların meşrutiyet yanlısı bir konumda olmaları, Çarlık baskısı altında bulunan bir toplumun aydınları için oldukça dikkate değerdi. Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Fırkasını aynı anlamda kullanan Kemal'e göre onlar, savaşın başından beri hükümete zorluk çıkarmadan memleketin kurtuluşu adına hükümetle birlikte hareket etme fikrine sahiptiler. Fakat bu konuda hükümetten beklenen yakınlaşmayı göremedikleri gibi yayın organları “Tasvir-i Efkâr” da kapatılmıştı (Kemal, 1912e: 3). Aliasker Kemal, Genç Türklerin savaş yanlısı olduklarını, zedelenen itibarlarını kazanmak için mücadele ettiklerini belirtmenin yanı sıra Kâmil Paşa hükümeti ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında sert mücadelelerin yaşandığından bahsetmektedir. Ayrıca, kısa süre sonra Kâmil Paşa hükümetinin yıkılacağını ve yerine Genç Türkler hükümetinin kurulmasının büyük bir olasılık olduğunu tahmin etmektedir. (Kemal, 1912d: 3).

Aliasker Kemal, hürriyet kahramanı olarak bahsettiği Enver Paşa ile görüşmeyi çok istese de muvaffak olamamıştır. Ancak babası Hacı Ahmet Paşa ile görüşmüş ve bu konuda şu kısa satırları kaleme almıştır:

“Bu günlerde Enver Paşa'yı görmek maksadıyla hanelerine gittim. Kendisinin evine giremedimse de babası ile yarım saat gördüm. Enver Bey'e bir tümen askerî komutanlığını vermişler. Eğer savaş olursa Çatalca Muharebelerine iştirak edecek. Enver Bey'in, Şeyh Senûsi'nin kızıyla nikahlandığı haberleri de gerçek değilmiş, Senûsi'nin kızı yokmuş. Yine de gerçi babası tasdik etmese de eğer sulh olursa Enver Bey'in yeniden Trablusgarp'a gideceğini söylüyorlar” (Kemal, 1913b: 3; Kemal 1912c: 2).

Babalı Baskına şahitlik eden Aliasker Kemal, Enver Paşa ile görüşemese de çevresindeki birkaç kişiden, yaşananlar hakkında bilgiler almayı başarmıştır. Onun yaşananlara yönelik değerlendirmelerine bakılırsa; Paşa'nın bu girişimi

sonrasında Türk ordusunun moral ve motivasyonu yükselmiş, ciddiyeti artmış ve zafere olan inancı kuvvetlenmiştir. Bu pozitif ruh halinin halk üzerinde de olumlu bir yansıması olmuştur. Zira Türkler artık hiçbir şekilde sulh konusunu gündeme getirmemekte tam aksine savaş taraftarlığı yapmaktadırlar (Kemal, 1913c: 2).

Ali Asker Kemal, Türkiye'deki eğitim kurumlarından Tıbbiye Mektebine de notlarında yer vermiştir. Burasını; laboratuvarları, kütüphanesi, botanik bahçesi ve fiziki özellikleriyle değerlendirmiş, Türkiye'nin en iyi eğitim kurumlarından biri olarak tanıtmıştır (Kemal, 1912c: 2). O, Türkiye'de eğitim işlerinin Genç Türklerle birlikte yeni bir evreye girdiğine, meşrutiyetin ilanı ile birlikte bu işlerin daha düzenli yapıldığına inanmaktadır ve şu satırları kaleme almaktadır:

“Türkler, hürriyet ilan edildikten sonra eğitim ve öğretim işlerine çok büyük ehemmiyet veriyorlar. Pek çok yerde okullar açıyorlar... İstanbul'da (ve) onun etrafında İngilizler, Almanlar, Amerikalılar, Cizvitler hem gayriler tarafından açılan büyük ve mükemmel okullar var. Abdülhamid zamanında itibar edilecek programlı okullar olmadığından çocuklarını hatta kızlarını sadece İngiliz ve diğerlerinin (okullarına) değil Cizvitlerin din-i mukaddes ile açılan okullarına verip okutmaya mecbur oldular. Genç Türkler zamanında ecnebilerin bu boyunduruklarından kurtulmak için onların mekteplerine karşı kendi okullarını tesis etmeye başladılar...” (Kemal, 1912d: 3-4).

Aliasker Kemal İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde hemşerileriyle de görüşmeye gayret etmiştir. Yazdıklarına bakılırsa Rusya Türklerinden 300 kadar kişi Balkan Savaşları münasebetiyle Türkiye'ye yardıma gelmiştir (Kemal, 1912b: 3). Yusuf Akçura'yı görmek amacıyla Türk Yurdu idaresini ziyaret etmiş, Darülfünun hastanesinde Rusya Türklerinden Kebir Bekir ve Fatih Rahimiof ile görüşmüştür (Kemal, 1912a: 3). Türk Ocağı'nda ise Yusuf Akçura, Abdürreşid İbrahim, Ahmet Ağaoğlu ve Fatih Kerimî gibi hemşerileri, İstanbul'da bulunan Tatarlar, darülfünun öğrencileri ve Türk Ocağı'nın başka şubelerinden katılımcılarla çay ziyafetinde bir araya gelmiştir (Özsoy, 2023: 323). İstanbul'da farklı mevkilerde pek çok Tatarın yer aldığına şahitlik etmesi, onu hayli şaşırtmış olacak ki bu konuda şöyle yazmaktadır: “Türkiye'ye geldikten sonra bir şey dikkatimi çekti. Ben bugüne kadar, Tatarları geride kalan, işe yaramaz kişiler deyip sayıyordum. Halbuki iş böyle değilmiş, Türkiye'de hiçbir daire yoktur ki orada Tatar olmasın...” (Kemal, 1912f: 2). Rusyalı Talebeler Cemiyeti'ne uğramayı da ihmal etmeyen Aliasker Kemal, burada Rusya'da çıkan gazetelerin takip edilmekle birlikte, özellikle eğitim işlerinde Rusya'dan gelen Müslüman Türklerin okullara yerleştirilmesine yardımcı olduğunu yazmaktadır. Cemiyetin halihazırda 150 azasının olduğu bilgisini vermektedir (Kemal, 1912c: 2).

Ali Asker Kemal'in, İstanbul'da bulunan diğer Tatar muhabirlerle birlikte “İntihab-ı Efkâr” gazetesini protesto ettikleri görülmektedir. Protesto, ilk olarak “Tasvir-i Efkâr” da yayımlanmak istense de bu mümkün olmayınca İdil-Ural süreli yayınlarından Vakıf, Yıldız ve Koyaş gibi gazetelerde çıkarılması daha

uygun görülmüştür (A.M., 1913: 3). “Urunlu Bir Protist” (Yerinde Bir Protesto) başlıklı söz konusu yazıya neden olan gelişme ise şöyledir: İki Türk kadını, Hilâl-i Ahmer tarafından Balkan Savaşlarında yaralanan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan madalyonları satmak istemişlerdir. Beyoğlu’nda, Tokatlıyan adlı bir Ermeni kahvehanesinde yerli ve yabancılara bu madalyonların satışı esnasında, yüzlerini (peçelerini) açmışlar ve bu durum orada bulunan bir Müslümanın şikayetine neden olmuştur. Polise ihbar yapılmış ve kadınlar gözaltına alınmıştır. İntihab-ı Efkâr gazetesi olayla ilgili olarak kadınları tahkir eden haberler yapmış, yapılanın şeriate ve ahlaka uygun olmadığını belirtmiştir. Bu duruma kayıtsız kalmayan Ali Asker Kemal ve diğer Tatar muhabirler bir protesto yayımlamaya mecbur kalmışlardır (Özsoy, 2023: 324; Koyaş, 1913: 3; Vakit, 1913: 2).

Son olarak Ahmet Mithat Efendi’nin cenaze törenine katılan Aliasker Kemal, beklemediği bir manzaraya şahitlik etmiştir. Zira ona göre Mithat Efendi, Türk ve İslam dünyasında adını duyuran önemli bir isimdi. Özellikle Rusya Türkleri arasında oldukça meşhur bir kişilik olup, hakkında Tatar tarihçi ve din adamı Rızaeddin Fahreddin tarafından kitap dahi yazılmıştı.⁸ Böylesi önemli bir âlimin cenaze töreninin sönük geçmesi, ona şu satırları kaleme aldirmiştir:

“Türkiye’nin ve belki de İslam âleminin en büyük muharrir ve ediplerinden hem de filozoflarından Ahmet Mithat Efendi cumartesi günü 15 Aralık gece yarısına bir saat kala vefat etti. 16 Aralık Pazar günü öğleden sonra Sultan Fatih Camisi’ndeki türbelerin birisinin yanına defnettiler... Ahmet Mithat Efendi 17 yaşında muharrirliğe başladı. Yetmiş yıllık ömrü içinde her türlü fenler ve felsefelerle dair çok sayıda kitaplar yazdı. Pek çok memuriyetlerde bulundu. Birden fazla okulda muallimlik yaptı. Pek çok cemiyet ve müesseselerde reislik yaptı. Ahir ömründe Darülfünunda en iyi-donanımlı müderris idi. Pek çok kişi ona öğrencilik etti. Lakin maatteessüf cenazesinde kişi pek az idi. Hatta iki yüzden ziyade Darüşşafaka öğrencilerini hesaba katmazsak, en fazla olsa olsa 20-25 kadar adam vardı. Eğer Mithat Efendi gibi büyük bir zat vefat etse, başka milletler dünyayı ayağa kaldırırlar, cenazesinde binlerce insan toplanırdı...” (Kemal, 1912g: 2).

Aliasker Kemal’in Balkan Savaşları ve bu sürecin gölgesinde şekillenen Osmanlı devletinin askerî, siyasi, sosyal ve kültürel durumu hakkındaki notları burada son bulmaktadır. Bununla birlikte, aynı amaçlarla İdil-Ural bölgesinden Türkiye’ye gelen bir diğer isim Muhammed Fatih Kerimî ile bir karşılaştırma ortaya koymak doğru olabilir. Bu noktada öncelikle ifade edilmelidir ki, Kerimî’nin notları oldukça geniş çerçevede kaleme alınmış, tam anlamıyla Osmanlı Türklerini her yönden gözlemleyen ve değerlendiren bir esere dönüşmüştür. Askerî sahadan eğitime, toplumsal sorunlardan ekonomiye, eğitim hayatından istikbale yönelik yorumlara kadar pek çok konunun ele alındığı görülmektedir. Yine İstanbul’da görüştüğü kimselerin siyaset ve toplumsal alanın önde gelenleri olması, Kerimî’nin notlarının ilk ağızdan bilgileri içeriyor oluşunu

⁸ Bakınız. Rızaeddin b. Fahreddin, *Ahmed Midhat Efendi*, Vakit Matbaası, Orenburg 1913.

beraberinde getirmiştir. Bunun karşısında Aliasker Kemal'in notları daha küçük bir sahayı kapsamaktadır. Değerlendirmeleri, tespitleri, mülakatları ve ileriye yönelik çıkarımları daha zayıftır. Bu yönüyle Kerimî'nin notlarının gölgesinde kaldığı düşünülebilir. Ancak her iki ismin de ortaya çıkarmış olduğu tablo, aynı sonuca kapı aralamakta, İdil-Ural Türklerine Osmanlı devletini ve toplumunu en doğru şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir.

İki muhabir arasında karşılaştırma yapılırken Fatih Kerimî'nin İstanbul ile olan bağlarının çok öncesine dayanıyor olması, unutulmaması gereken bir husustur. Aslında bu özelliği, bilgilere ulaşmasına, üst düzey isimlerle görüşmesine ve Osmanlı toplumundaki değişimi daha sağlıklı değerlendirmesine imkân vermiştir. Kendisi Mülkiye'de okumuş, Türk aydın çevresini yakından tanımış, Ahmet Mithat Efendi gibi bir isim tarafından eğitim hayatında desteklenmişti. Dolayısıyla öğrencilik yıllarında temas kurduğu çevre devrin önemli isimleriydi. Bunun yanında hemşerisi Yusuf Akçura, kendisinin baş muharriri olduğu Vakit gazetesinin İstanbul muhabiri olarak görev yapmaktaydı. Onun, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'a gelerek bu çevreyle kurduğu bağlar, Kerimî'nin Akçura öncülüğünde İttihatçı liderlerle ve devlet adamlarıyla görüşmesinde etkili olmuştur. Yine İstanbul'da buldukları süre, savaş şartları ve siyasi ortam, her iki ismin muhabirlik görevlerini yerine getirmelerinde zorlukları ve kolaylıkları beraberinde getirmiştir denilebilir.

Kerimî ve Aliasker Kemal'in notlarında, temas edilen konuların temelde aynı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel sahaya ait gözlem, değerlendirme ve görüşmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Kerimî tarafından kaleme alınanlar daha kapsamlı olup ve üzerinde ayrıntılı değerlendirmeler söz konusudur. Notlar arasında tutarsızlıkların mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Her iki isim de objektif olmaya çalışmıştır, ancak Kerimî'nin daha eleştirel bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir. Yine Türk siyasetine dair gözlemlerinde aynı noktada yer aldıklarını iddia etmek mümkündür. Bu mevzuda Rusya Türkleri arasındaki aydın kadronun siyasi tercihinde de uygun olarak meşrutiyet taraftarı bir konumda yer almışlardır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Fırkası ve liderlerine karşı yakın bir duruşun sergilendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, Aliasker Kemal'de çekimser bir havada olsa da Kerimî'de daha nettir. Bununla birlikte ondaki netlik, ağır eleştirileri de beraberinde getirmiş; İttihat ve Terakki'ye, onun Türkiye'deki konumuna, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile çekişmesine yer verilerek, Türkiye'deki siyasi parti mücadelelerinin, devletin ve toplumun geleceğinde oynadığı role dair çıkarımlar yapılmıştır.

Son olarak, Aliasker Kemal ve Fatih Kerimî'nin notlarında hacimsel olarak büyük bir fark vardır. Aliasker Kemal'in iki ay, Kerimî'nin ise yaklaşık dört ay kadar İstanbul'da kalması bunun nedeni olarak görülebilir. Bununla birlikte daha önceki satırlarda belirtildiği şekilde Kerimî'nin İstanbul'u ve Türk toplumunu yakından tanınması, Türk aydınları ile arasında kurmuş olduğu bağlar, siyasiler ile ilişkileri de etkili olmuştur. Yine unutulmamalıdır ki o, zamanının önemli bir

kalemi, ünlü bir gazetecisidir. Adeta bu meslekle özdeşleşmiş bir simadır. Kerimî, yayımladığı eserlerinin dışında, devrin önemli süreli yayınları arasında yer alan Vakit gazetesi ve Şura dergisinin de yöneticileri arasındadır. Muhtemelen bu sahadaki tecrübesi de kendisinin Aliasker Kemal'den çok önde olmasını sağlamıştır. Ayrıca aralarında kuşak ve yetişme farklılığı da bulunmaktadır. Dolayısıyla değerlendirmelerde söz konusu etkenlerin varlığı gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Çalışmanın girişinde de ifade edildiği üzere Aliasker Kemal'in notlarından Balkan Savaşlarının seyrini ortaya koymak mümkün değildir. Zira bunu sağlayabilecek yeterli miktarda veri söz konusu olmayıp, notlarda her duruma yönelik çok kısa kayıtlara yer verilmiştir. Buradan beklenen çıktı, Osmanlı devleti için coğrafi olarak uzak sayılabilecek bir toplumun, dinî ve millî hisler temelinde gösterdiği tepkiye dikkat çekmektir. Dolayısıyla Aliasker Kemal'in İstanbul'a gönderilmesi, sadece tarafsız bir muhabirlik ortaya koymak için değil, Rusya içerisindeki Türk toplumunun, millettaşları için duyduğu endişenin bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Çalışmada kaynak olarak kullanılan Fatih Kerimî'nin veya yaralılarına yardımcı olmak adıyla gelen Tatar hemşireler Meryem, Rukiye ve Ümmügülüm Hanımların yaklaşımını da aynı çerçevede yorumlamak mümkündür. Diğer taraftan, Aliasker Kemal'in siyasi, toplumsal ve askerî konularda verdiği genel bilgiler tartışmaya açık olmakla birlikte yazılanların kıymetsiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Aliasker Kemal'in notlarında dikkat çeken noktalardan birisinin, İttihatçılara yönelik bakışı olduğu söylenebilir. Zira burada sadece Türkiye siyasetinde önemli bir rol oynayan değil, kendi toplumları içerisinde de karşılığı olan meşrutiyet taraftarı bir yapılanmaya vurgu yapılmaktadır. İttihatçıları vatanseverlikleriyle ön plana çıkarması, Enver Paşa'dan bahsederken "Hürriyet Kahramanı" şeklinde tanımlaması ve Osmanlı devletinin istikbali için İttihatçıları bir kurtuluş aracı olarak sunma gayreti, genel olarak Tatar aydınlarının siyasi tercihleriyle örtüşmektedir.

Bir diğer çıktı ise Türk toplumunun, en azından İstanbul'da bulunan halkın, siyasi olarak ikiye parçalanmış bir vaziyette olduğunun görülmesidir. Notlardan anlaşıldığı kadarıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki arasında yaşanan gerginliğin, savaş şartları ve psikolojisi içerisinde daha da artarak, toplumda kutuplaşmaya neden olduğu görülmektedir.

Aliasker Kemal'in notlarında Türkiye'deki bir eğitim kurumundan az da olsa fakat dikkat çeker nitelikte bahsedilmesi, özelde İdil-Ural toplumu, genelde ise Rusya Türkleri için İstanbul'un bir eğitim merkezi olarak öne çıkarılmasıyla ilişkili görülebilir. Bir anlamda hemşerileri için okulun tanıtımını yapmaktadır denilebilir. Rusya Türklerinden pek çok kişinin bu okullarda eğitim aldığını vurgulaması, Çarlık yönetiminin baskısı altında kısıtlı imkanlarla eğitim

faaliyetlerini yürüten bir toplum için din ve milliyet yönünden yakın oldukları ülkenin tercih edilebilirliği açısından değerlendirilebilir.

Son olarak, elinizdeki çalışma dar bir alanda, sadece Aliasker Kemal'in notları üzerinde hazırlanmış olsa da Balkan Savaşları çerçevesinde Osmanlı ve İdil-Ural Türkleri arasındaki ilişkilerin daha geniş bir çerçevede incelenmesi adına bir başlangıç ya da giriş olarak değerlendirilebilir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Emre Özsoy (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

A.M. (1913). İstanbul Mektupları IX. *Koyaş*, 24, s. 3.

Alp, Alper. (2013). Rus Arşiv Belgelerine Göre, Balkan Savaşlarına Tepki Olarak Tatar Kamuoyunun Savaş Mağduru Osmanlı Askerlerine ve Halkına Yardım Teşebbüsleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, s. 95-104.

Alp, İlker. (2018). Balkan Savaşları'nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), s. 273-309.

Ediplerimiz. (2009). Haz. Reis Dautov ve Ravil Rahmani, Cilt 1, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.

Gainanov, R. R.-Mardanov, R. F.-Şakurov, F. N. (2000). *Tatarskaya Periodičeskaya Peçat Naçala XX Veka*. Kazan: İzdatelstvo Milli Kitap.

Gainullin, M. (1966). *Tatarskaya Literatura i Publitsistika Naçala XX Veka*. Kazan: Tatarskoe Khijnnoe İzdatelstvo.

Gainullin, M. H. (1975). *Tatarskaya Literatura XIX Veka*. Kazan: Tatarskoe Knijnnoe İzdatelstvo.

Hususi Muhabir. (1912). *Yıldız*, 909, s. 4.

İsimsiz. (1907). İstanbul Mektepleri. *Vakit*, 192, s. 2.

İsimsiz. (1912). Kazan 10 Dikabr. *Koyaş*, 1, s. 1-2.

İsimsiz. (1913). İstanbul'da Müslüman Hatunların Tahkirge Karşı Protist. *Vakit*, 1107, s. 2.

İsimsiz. (1999). Türklük Şuûnu. *Türk Yurdu Cilt 2: 1912-1913*, Ankara: Tutubay Yayınları, s. 92-94.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları (918. Numirden mabad). *Yıldız*, 919, s. 2.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları III. *Yıldız*, 918, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları IV. *Yıldız*, 920, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları VI. *Yıldız*, 921, s. 3-4.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları XII. *Yıldız*, 932, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). Merhum Ahmed Mithat Efendi. *Yıldız*, 921, s.1-2.

- Kemal, Aliasker. (1912). İstanbul Haberleri. *Yıldız*, 916, s. 3.
- Kemal, Aliasker. (1912). İstanbul Mektupları II. *Yıldız*, 916, s. 2-3.
- Kemal, Aliasker. (1913). İstanbul Mektupları VIII. *Yıldız*, 925, s. 2.
- Kemal, Aliasker. (1913). Songı Gün Hatıraları. *Yıldız*, 937, s. 2.
- Kurat, Akdes Nimet. (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- M. (1906). Türk Muallimleri, *Vakit*, 93, s. 1.
- Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, Emin. (2012). Rusya Türklerinin Balkan Savaşlarına Tepkileri ve Osmanlı'ya Maddi-Manevi Katkıları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 198, s. 27-50.
- Özsoy, Emre. (2023). *Stalin'in Darağacında Bir Tatar Aydının Portresi: Muhammed Fatih Kerimî ve Ceditçilik Hareketi*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı. (2013). Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Ankara: Türk Kızılay Yayınları.
- Remiyef, İ. (1926). *Vakıtlı Tatar Matbuatı (1905-1925)*. Kazan: Kejur Basımevi.
- Sibgatullina, Alfina. (2014). *İki İmparatorluk Arasında Rusyalı Müslüman Türkler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Tataristan Millî Arşivi, Fond 1370 opis.1, dela.23, list.35-36ob.
- Tepekaya M., Kaplan L., (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, s.147-202.
- Türk Kızılay Arşivi Kutu No 191, Belge No 8.
- Türkoğlu, İsmail. (1998). Balkan Savaşları Sırasında Bir Tatar Hemşirenin İstanbul Hatıraları. *İstanbul Araştırmaları*, 6, s.179-188.
- Uslu, Ayşen. (10.11.2023). Galiesgar Kamal. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/galiesgar-kamal> 31.07.2023

ИНТЕРЕС ВОЛГО-УРАЛЬСКИХ ТЮРКОВ К БАЛКАНСКИМ ВОЙНАМ: АЛИАСКЕР КЕМАЛЬ И ЕГО ЗАМЕТКИ О БАЛКАНСКИХ ВОЙНАХ

АННОТАЦИЯ

Балканские войны, развернувшиеся в начале 20 века, занимают выдающееся положение в контексте истории Османской империи, представляя собой существенное военное событие, оказавшее глубокое воздействие на социальные, политические и интеллектуальные сферы. В контексте общего процесса деградации империи, балканский конфликт является неотъемлемой частью, приведшей к существенным трансформациям. Тюркский и исламский мир пристально наблюдали за развитием этих военных событий, которые стали фундаментом для формирования религиозных и национальных идентичностей. В данном контексте заметно, что Российские тюрки, особенно из Волго-

Уральского региона, оказывали повышенное внимание Балканским войнам, видя в них важный элемент исторического развития.

В период борьбы Османской империи с балканскими народами, Волго-Уральский регион свидетельствовал о процессе, известном как джадидизм, или иногда именуемый инновационными движениями. Приблизительно начиная с начала XIX века, данное движение восходит к требованиям религиозных реформ и, продвигаясь вперед, охватывает все сферы мирской жизни. Особенно успешные достижения в образовании, совместно с воздействием российских учебных заведений, западными идеями и другими факторами, породили поколение, активно следившее за обществом и мировыми событиями. Несмотря на возникновение этого поколения с политическими, социальными и культурными требованиями в ответ на Русскую революцию 1905 года и Манифест 17 октября, оно выражало свои устремления через публикации собственных газет и журналов. Замечательной особенностью данного поколения было внимательное отслеживание государств и обществ, связанных национальными и религиозными узлами, а также внимание к своему собственному обществу. В этом контексте Османская империя занимала ведущую позицию среди государств, вызывавших интерес у Волго-уральских тюрок в начале XX века.

В анализе Волго-уральской татарской периодики за период 1912-1913 годов проявляется частое обсуждение Балканских войн, особенно в контексте политического, военного и социального положения Османского государства в указанный временной промежуток. Высказывается предположение о том, что указанные издания предоставляли читателям возможность следить за ходом событий во время Балканских войн, предоставляя детальные аналитические отчеты на ежедневной основе. Важным аспектом является также наличие специальных корреспондентов, отправленных в Стамбул для освещения военных событий. В рамках данного контекста выделяются два отдельных имени, а именно Мухаммед Фатих Керими, автор газеты «Вакит», издаваемой в Оренбурге, и Алиаскер Кемаль, один из авторов газеты «Йолдыз» (или «Йылдыз»), базирующейся в Казани. Эти журналисты, вероятно, играли ключевую роль в предоставлении подробной информации и анализа событий Балканских войн, обогащая печатные материалы своими профессиональными наблюдениями и аналитическими выводами.

В данном исследовании осуществлен анализ записей Алиаскера Кемалья, присутствовавшего в Стамбуле в ходе Балканских войн и фиксировавшего свои впечатления в газете «Йылдыз» (1912-1913 гг., страницы 912-937). Автор основательно исследовал политическую обстановку в Стамбуле, взаимосвязь политики и ходившего в тот период конфликта, а также влияние войны на социальные трансформации. В своих заметках Кемаль кратко касается вопросов образования в Турции. Однако стоит отметить, что представленный материал ограничен в своей информативности, и недостаточен для полного раскрытия хода Балканских войн, анализа военной динамики Османской империи, или объяснения её положения в ходе указанного военного конфликта. Потому что в этом контексте недостаточно данных.

Алиаскер Кемаль, столкнувшись с невозможностью участия в военных действиях на поле боя, решительно принял решение подготовить специальные записки, предназначенные для обозрения в Стамбуле. Этот подход позволяет сформировать обширную панораму изменений в политической и социальной сферах столицы в свете эволюции военных событий. Более того, содержание его записок предоставляет возможность представить заметные примеры и сформулировать выводы, которые проливают свет на глубокие взаимосвязи между османами и волго-уральскими тюрками. Следует отметить, что направление Кемалья в Стамбул в качестве специального корреспондента представляет собой важный индикатор религиозной и национальной солидарности между двумя географическими регионами. В данном контексте необходимо учитывать, что, несмотря на ограниченность территории, и данных, представленных в данном исследовании, предпринимается попытка внести скромный вклад в более глубокое понимание отношений между указанными географическими регионами.

Ключевые слова: Алиаскер Кемаль, Балканские войны, газета «Йолдыз» («Йылдыз»), Волго-уральские тюрки, российские тюрки.